

הכנס המדעי ה-18
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ז

מגדר, קהילה וקיבוץ

יו"ר: אורה אביעזר

בין הערך לדרך

Between the Value to the Way

העולם כיום מתמודד עם משבר בתעסוקה. יש הטוענים כי בחברות המערביות תם עידן העבודה, תופעת האבטלה תחריף והחברה תאבד את אופייה המסורתי כחברת עבודה. לאור זאת, ניתן לשאול האם יש עדיין מקום לחינוך לעבודה בימינו. בקיבוץ, החינוך לעבודה היווה מרכיב מרכזי מגיל צעיר, ועיקרו היה עבודת הילדים והנוער בשירות עצמי ובענפי הקיבוץ.

מטרת המחקר הייתה לבחון את יחסן לעבודה של נשים אשר נולדו בשנות ה-50 של המאה הקודמת והתחנכו במוסדות של הקיבוץ הארצי. נערכו ראיונות עומק עם 27 נשים. הראיונות התמקדו בסיפורי החיים שלהן (מחקר נרטיבי), והם כללו שאלות על משמעות היותן קיבוצניות, על חוויות הקשורות לעבודה בילדותן ועל עבודתן כבוגרות. הראיונות נותחו והשוו בשיתוף ההשוואה המתמדת. נתמקד בשאלות: מה מחוויות העבודה בילדותן עיצב את אישיות הנשים; האם העבודה מגיל צעיר סייעה לפיתוח אוטונומיה ועצמאות; מה מעקרונות החינוך לעבודה שהיוו חלק מתורת החינוך המשותף עדיין רלוונטי לימינו.

מדברי המראיינות עולה כי בחינוך לעבודה שהן חוו התממשה התורה החינוכית של הקיבוץ הארצי; נוהל העבודה היה ברור והילדים צמחו לחברה שבמרכזה עומדים חיי עבודה. נראה שהן הפנימו ערכי מחויבות לעבודה כבר מימי בית הספר היסודי, והעבודה מאז זכורה להן לרוב כחוויה. אולם, קשיים רבים עלו בסיפוריהן לגבי תקופת התיכון ("מוסד"), במיוחד ביחס לעבודה עם ילדים בשעות אחר הצהריים. נמצא שעבודת הבנות הייתה שונה מעבודת הבנים.

החינוך בקיבוץ בכלל והחינוך לעבודה בפרט כוונו ליצור נכונות להליכה בתלם ולהפנמת ערכים, ומנגד לפתח עצמאות ואוטונומיה. נראה שהחינוך לעבודה ניתב את הנשים ללכת בתלם ולבצע את המצופה מהן, אולם לרוב הוא לא פיתח בהן עצמאות ושאיפה לקידום אישי בחיי העבודה שלהן כבוגרות. הצייתנות וההליכה בתלם נוצרו גם בשל לחץ חברתי. בדיון על חינוך לעבודה בימינו קיימת טענה שיש לצמצם בהדרגה את הקשר בין החינוך לשוק העבודה ולעודד התכוונות לעבודה אוטונומית ותרבות פנאי. טענה אחרת היא שהעבודה תמשיך למלא תפקיד מרכזי בחיינו, ועל החינוך לעבודה להכיר לתלמידים את שוק העבודה ולהתנסות בו. החינוך לעבודה בקיבוץ הארצי כלל את היבט ההתנסות והיבט החינוך לעצמאות ואוטונומיה. אולם מתוך הסיפורים נראה שהמטרה האחרונה לא הושגה. לאור הוויכוח על מטרות החינוך לעבודה בימינו, יש מקום לשאול מה מעקרונות החינוך לעבודה בחינוך המשותף רלוונטי עדיין. העבודה, משק הילדים והסביבה הבוגרת שהייתה מעורבת בחינוך לעבודה, הטביעו חותמם באופן משמעותי על הנשים, אולם לצד הערכים שספגו ותחושת המסוגלות, קיימים הקשיים הזכורים להן מעבודתן כנערות והתחושה שהן לא גיבשו עצמאות ולא דאגו לקידומן האישי במידה הראויה.

לפיכך, יש מקום לשוב ולבחון את עקרונות החינוך לעבודה שהותוו בקיבוץ הארצי ובתנועה הקיבוצית בכלל, לבדוק מה כשל ומה צלח, ולשאול מה ניתן לחדש מנקודת הראות של המאה ה-21- השתנות מושג העבודה וחשיבות תרבות הפנאי.

מילות מפתח: חינוך לעבודה, חינוך קיבוצי, נשים ועבודה, חינוך לאוטונומיה, מטרות החינוך לעבודה

חויית אימהות בקיבוץ במעבר : מלינה משותפת ללינה משפחתית - הבאת ילדינו הביתה

Kibbutz Mothering in Transition: Bringing the Children Home

אני שייכת לדור של אימהות חברות קיבוץ אשר חווה מצב ייחודי של אימהות. את ילדינו הבוגרים חיינו בדרך הקיבוצית, בלינה משותפת, ואילו ילדינו הצעירים כבר ישנו בבית בלינה משפחתית. בקיבוץ בו אני מתגוררת השינוי התרחש בעקבות מלחמת המפרץ ב-1991. מכורח הנסיבות עברו הילדים ללינה בבתי ההורים, דבר שהוביל לסיום דה-פקטו של הלינה המשותפת בבתי הילדים.

מחקרים חשובים רבים נעשו על ילדים שגדלו במערכת החינוך המשותפת בקיבוץ, אבל פחות תשומת לב הוקדשה להוריהם. מאז הפכתי לסבתא, מצאתי את עצמי מסגלת חשיבה מחודשת בנושא וסוקרת מחדש את חויית האימהות שלי במהלך שינוי כה מהותי. בדקתי איך אימהות אחרות חוו את המעבר. האם הרגשות שלי – שחלקם די מטרידים – היו ייחודיים לי או שגם נשים אחרות היו שותפות להם?

אימהות היא אוניברסלית אך גם ייחודית, וככזו מתאימה לחקר נרטיבי העוסק בסיפורים. לשם כך ראינתי עשר נשים שגידלו את ילדיהן הן במערכת הלינה משותפת והן בלינה משפחתית, כאמור, החל מ-1991. ראינתי אימהות שנולדו בקיבוץ וגדלו בחינוך המשותף, אימהות שהצטרפו לקיבוץ כמבוגרות, ותת-קבוצה של אימהות שגם עבדו כמטפלות בבתי הילדים. ביקשתי מכולן לשתף את סיפורן 'לפני' ו'אחרי'. כל ריאיון נמשך כשעה, הוקלט, תועתק ותורגם לאנגלית לפי הצורך. הנתונים עברו ניתוח תוכן על-פי מתודולוגיה בחקר נרטיבי - קידוד, צמצום, מיון לקטגוריות בהתייחסות למבנה הסיפור, וניתוח מערכות יחסים (אימהות/מטפלות; אימהות/המערכת הקיבוצית; אימהות/ילדים).

מהראיונות עולים דברים משותפים רבים מהנרטיבים של האימהות הן על ניסיון בעבר והן בפרספקטיבה הנוכחית שלהן לגבי העבר. ההנחה הראשונית שלי והמובנת מאליה, שגידול ילדים בלינה המשותפת יהיה קל יותר לאימהות שהתחנכו בדרך זו - הופרכה. נשים שהצטרפו לקיבוץ כבוגרות, קיבלו זאת כדבר נתון מכיוון שהן קיבלו החלטה מודעת לגבי המצב הקיים, קרי, הלינה המשותפת. נשים אשר התחנכו בקיבוץ, לא קיבלו החלטה מודעת וגם לא הסכימו עם השיטה – היו פחות מרוצות.

כיום המסגרת החינוכית בקיבוץ נחשבת למבוקשת ויוקרתית, ורבים מהילדים המתחנכים במערכת הקיבוצית הטרום בית ספרית מגיעים מחוץ לקיבוץ בעקבות בחירת הוריהם במערכת חינוך זו. מה ואיך יכולים סיפורי האימהות על חוויות כה שונות בגידול ילדיהן לתרום להבנת התופעה בה מערכת החינוך הקיבוצית נתפסת כמערכת איכותית?

בהרצאה אציג בקצרה את היסודות ההיסטוריים/תאורטיים של מערכת החינוך המשותף בקיבוץ כרקע לראיונות, אשתף במסעות האישיים של אימהות באותה מסגרת ואדון בהשלכות של חוויות אלה על העתיד.

מילות מפתח: אימהות, נרטיב, קיבוץ, לינה משותפת/לינה משפחתית, זהות פמיניסטית

קהילה, חינוך ובנייה של חברה משותפת**Community, Education and the Building of a Shared Society**

מערכת החינוך הסגרגטיבית בישראל משקפת ובו-בזמן מחזקת את ההפרדה והשסע החברתי המאפיינים את החברה בישראל, בייחוד כשמדובר ביהודים וערבים. החינוך הדו-לשוני המשותף ליהודים וערבים, מהווה אלטרנטיבה וחותר לאיחוי וליצירת קשר בין שתי החברות הנפרדות החיות בזו לצד זו. בבסיס החינוך הדו-לשוני נמצאות לא רק שתי השפות, העברית והערבית, אלה השאיפה לשוויון אמיתי בין השפות, המסורות והנרטיבים השונים. כמו כן, החינוך בבתי הספר של עמותת "יד ביד", המפעילה שש מתוך שמונה המסגרות הדו-לשוניות בישראל, מאופיין בכך שהוא ביקורתי מטבעו.

מאז 2012, לצד בתי הספר והגנים הדו-לשוניים, עמותת "יד ביד" עוסקת בבנייה וארגון של קהילות משותפות ליהודים וערבים. אחת ההגדרות בספרות למושג 'קהילה' היא "רשת של קשרים המוגדרת על ידי רמה גבוהה של מעורבות ומחויבות, באזור גיאוגרפי מוגדר". מעבר להנחה שהשתייכות לקהילה מרחיבה את ההון החברתי, קהילה אף תורמת לחיזוק תחושת שייכות ומעורבות במרחב. בהקשר של בתי הספר הדו-לשוניים, יצירת מסגרת קהילתית עבור מבוגרים נתפסת כהכרחית וכהבעת מחויבות לרעיון המוסרי העומד בתשתית הבחירה בדרך החינוכית הייחודית. הפעילות הקהילתית כוללת מפגשי משפחות מסוגים שונים, מפגשי דיאלוג, שיח ולימוד של המבוגרים, אירועים חגיגיים ויצירת לוח שנה משותף ופעילויות מגוונות נוספות. מטרת העבודה הקהילתית היא העמקת הקשרים בין המשפחות בכלל ובין היהודים והערבים בפרט, וחיזוק תחושת השותפות במקום בו פועל בית הספר.

בהמשך להשתתפותי בפיתוח רעיוני ומעשי של הקהילות המשותפות של "יד ביד", אני מבקשת להציג בכנס את הרעיון המשלב בין חינוך משותף דו-לשוני ובניית קהילות משותפות כדי לחבר בין העשייה בשטח והידע התאורטי שנצבר בנושא זה, לבין תחום הידע של חינוך לשלום. אני עוסקת באיסוף נתונים רבים מתחום הבינוי הקהילתי, כולל ראיונות עומק עם המארגנות הקהילתיות, ליווי תהליכי בנייה, תיעוד של תהליכי מיפוי הקהילות ועוד. בהמשך להצגה ראשונית זו, שתכלול דיון וקבלת תגובות לרעיונות המוצגים, אמשך בכתבת מאמר אקדמי המחבר בין תחומי הדעת השונים ומתבסס על ניתוח וחקר של הנתונים שנאספו.

מילות מפתח: קהילה, חינוך לשלום, חברה משותפת, חינוך דו-לשוני, יהודים וערבים

קבוצות תנועה קצרות מועד בקרב נשים חרדיות – גישה רגישה תרבותית

Short Term Dance/Movement Therapy Groups with Haredi Women:

A Culturally Sensitive Approach

החברה החרדית מבדלת ומפרידה את עצמה באופן מודע ומכוון מהחברה הסובבת בישראל במגוון תחומי חיים כמו גם בתפיסות עולם ואידיאולוגיות הדוגלות בצניעות בחינוך ובאורח חיים. מחקר זה עוסק בנשים מהמגזר החרדי המשתתפות בקבוצות תנועה קצרות מועד בגישה רגישה תרבותית.

המחקר מתמקד בתפיסות העצמי ובתפיסות הגוף שלהן. בסקירת הספרות שנערכה נראה כי עד כה לא נערך מחקר שהתמקד בנושאים אלו. בנוסף, ייחודיותו של מחקר זה היא בכך שלעומת מרבית המחקרים העוסקים בחברה החרדית ובטיפול בתנועה בפרט, הנושאים אופי איכותני בלבד, מחקר זה משלב בין כלים איכותניים וכמותניים. במחקר השתתפו 47 נשים המגדירות את עצמן כחרדיות. נשים אלה השתתפו בשלוש קבוצות תהליכיות שונות שהקיפו 12 מפגשים. המפגשים היו מבוססי פרוטוקול. כל מפגש היה קשור לאחד מהמשתתפים במחקר. בחלק הכמותי, כל המשתתפות מילאו שאלונים אנונימיים לדיווח עצמי בקשר לחמישה משתתפים בלתי תלויים לפני ואחרי השתתפות בקבוצה. המשתתפים הם: הערכה עצמית, רווחה נפשית, הערכת הגוף, השקעה בגוף ומאפייני אישיות. השאלונים הינם בעלי מהימנות ותקפות גבוהים ונעשה בהם שימוש במחקרים שונים בארץ ובעולם. החלק האיכותני שנועד להעמיק בהבנת הממצאים הכמותיים, כלל ראיונות עומק עם תשע נשים לאחר ההשתתפות בקבוצה, ניתוח שאלונים איכותניים שהן מילאו לאחר שני מפגשים נפרדים ותיעוד (על-ידי מתעדת) של כל מפגש, תיעוד שכלל את החלק התנועתי והמשוב המילולי.

הממצאים שעלו מניתוח השאלונים מצביעים על הבדלים מובהקים בחלק מהממדים לפני ואחרי השתתפות בקבוצה. הממדים בהם השינוי בלט במיוחד היו: תפיסות הגוף (הערכת הגוף – דימוי גוף חיובי, השקעה בגוף - טיפוח הגוף ונחמה במגע), ותפיסות עצמי (רווחה עצמית וממד אחד של מאפייני אישיות - מצפוניות). הממצאים האיכותניים סיפקו העמקה לתהליכים שהנשים עברו ונתנו הסברים אפשריים ליעילות של גישה זו.

תוצאות המחקר רלוונטיות וחשובות במספר היבטים. ראשית, יישום של המודל בטיפול בתנועה קצר מועד תוך שימוש בפרוטוקול כך שכל מפגש מתקשר לאחד המשתתפים הנמדדים. שנית, המחקר מראה שמתודולוגיה המבוססת על שילוב של שיטה כמותית ואיכותנית היא אפקטיבית ומהימנה ותומכת במודל של קבוצות רגישות תרבות קצרות מועד. בהתבסס על תוצאות המחקר ניתן לומר בביטחון שהמודל המוצג הינו כלי התערבות מובהק ליצירת שינוי בקרב נשים בכלל, ובקרב הנשים החרדיות הנחקרות בפרט, ולכן הוא מציע קווים מנחים לעבודה טיפולית בקרב נשים חרדיות.

מילות מפתח: נשים חרדיות, קבוצות תנועה קצרות מועד, דימוי גוף, טיפול רגיש תרבות